

Lietuvos Respublikos
švietimo ir mokslo
ministerija

Pagrindiniai klausimai:

- Kokia priežiūros samprata šiuo metu dažniausia kitose valstybėse?
- Kaip švietimo priežiūra susijusi su jo stebėseną?
- Kokios yra priežiūros rūšys pagal jos tikslus?
- Kam gali būti atsiskaitoma už švietimo veiklą ir kokią įtaką tai daro priežiūros modeliui?
- Kokius švietimo priežiūros modelius yra sukūrusios kitos valstybės?
- Koks modelis šiuo metu tiktų Lietuvai?

ŠVIETIMO PRIEŽIŪRA: KONTROLIUOTI NEGALIMA PASITIKĖTI

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 40 straipsnyje teigiama: „valstybė prižiūri mokymo ir auklėjimo įstaigų veiklą“. Konstitucijoje neaiškinama, *ko siekiant ir kokių būdu* švietimas turi būti prižiūrimas, tačiau pagal iki nepriklausomybės buvusią praktiką švietimo priežiūros funkcija buvo priskirta inspektūrai. Buvo perimta senoji priežiūros samprata (tikrinti, kaip laikomasi įstatymų ir kitų normų) ir tradiciniai veiklos būdai (vizitai ir dokumentų analizė). Drauge perimtas požiūris į švietimo kokybę ir jos veiksniai: kokybė yra normų laikymasis; koks švietimas yra geras, žino tik tas normas kurianti valstybė; geresnį švietimą lemia nuolatinė švietimo teikėjų kontrolė.

Kuriant Valstybinės švietimo priežiūros nuostatus (2004), mėginta plėsti priežiūros sampratą: „valstybinės švietimo priežiūros paskirtis – vertinti valstybinės švietimo politikos vykdymą, švietimo pasiūlą ir švietimo kokybę, skiriamų lėšų ugdymo proceso organizavimui naudojimo tikslumą, švietimo valdymo sprendimų vykdymą, Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo ir kitų švietimą reglamentuojančių teisės aktų vykdymą, švietimo veiklos duomenų patikimumą ir organizacinėmis, teisinėmis priemonėmis skatinti veiklos tobulinimą“. Šioje eklektiškoje sampratoje priežiūrai priskirta viskas – nuo politikos vykdymo iki statistinių duomenų patikimumo vertinimo, tačiau taip ir liko neaišku, *ko siekiama* švietimo priežiūra, o priežiūros specialistų veiklos būdai ir galimybės nedaug nutolo nuo tradicinės inspektūros.

Pastaraisiais metais tariamai Konstitucijos įtvirtinta švietimo priežiūros institucija buvo stiprinama izoliuotai, nepaisant požiūrio į švietimo kokybę ir ją lemiančius veiksniai pokyčių. Be to, randantis naujoms švietimo kokybės laidavimo priemonėms – centralizuotiems valstybiniam egzaminams, mokinių pasiekimų tyrimams, mokyklų veiklos kokybės vertinimui, švietimo būklės stebėsenai – atsirado **dvi lygiagrečios, viena kitos funkcijas dubliuojančios švietimo vadybai skirtos vertinimo sistemos – švietimo stebėseną ir švietimo priežiūrą**. Šie dariniai remiasi skirtingomis švietimo vadybos nuostatomis – **įrodymais pagrįsta vadyba** vs. **kontrolė pagrįsta vadyba** – ir priklauso skirtingoms technologinėms bei metodologinėms švietimo vertinimo epochoms.

Švietimo priežiūros modernizavimo ir kaitos klausimai Lietuvoje nėra unikalūs – šiuo metu juos sprendžia daug valstybių. Akivaizdu, kad **švietimo stebėseną perima švietimo vertinimo funkcijas, kurios tradiciškai buvo priskiriamos švietimo priežiūrai**. Tos valstybės, kurios yra susikūrusios technologines, institucines, kultūrinės prielaidas stebėsenai, konstatuoja atsisakančios priežiūros (Suomija, Danija) arba imasi tradicinių priežiūros priemonių tik tais atvejais, kai stebėsenos sistema **įspėja apie nesklandumus** (Estija, Vokietija). Stebėseną neperima tik vienos šiuolaikinės priežiūros funkcijos – švietimo teikėjų konsultavimo, mokymo, palaikymo, – bet atskyrus ir stiprinant šią funkciją vargu ar jos vykdytojus vertėtų vadinti priežiūros specialistais, juo labiau – inspektorais.

Šiame leidinyje aptariami kitose valstybėse įdiegti švietimo priežiūros modeliai ir juos pagrindžiantys požiūriai. Jo pabaigoje pateikiamas rekomenduojamas modelis: trijų lygmenų iš dalies centralizuotas stebėsenos ir priežiūros funkcijas integruojantis vertinimo pagrįsto kokybės laidavimo modelis.

ŠIUOLAIKINĖ ŠVIETIMO PRIEŽIŪROS SAMPRATA

Švietimo priežiūros sampratai jau keli šimtmečiai, ir ji nuolat kito keičiantis požiūriui į švietimo tikslus ir vadybos teorijoms. Pirminė priežiūros prasmė buvo stebėjimas ieškant mokytojų klaidų, todėl švietimo priežiūra buvo tapatinama su inspektavimu ir atitikties įvairioms normoms – įstatymų, standartų, tvarkų – kontrole. Pagrindinis inspektorių uždavinys buvo ieškoti nukrypimų nuo reikalavimų ir taikant sankcijas skatinti juos ištaisyti. Ši priežiūros samprata tiko lėtai kintančioje visuomenėje, neturinčioje modernesnių švietimo stebėsenos įrankių, pasitikinčioje valdžios kompetencija kurti pagrįstus reikalavimus švietimui ir nepasitikinčioje mokytojų profesionalumu bei atsakingumu. Priežiūra kaip kontrolė padėjo išlaikyti švietimo sistemos integralumą, tačiau stabdė jos atsinaujinimą, nes nevertino centrinės valdžios nenumatytų iniciatyvų arba netgi slopindavo jas. Tokios priežiūros pakankamumu pradėta abejoti XIX a. viduryje, kai priežiūrai suteiktos papildomos – patarimo, pagalbos mokytojui – funkcijos, tačiau iki pat XX a. antrosios pusės svarbiausia priežiūros paskirtis buvo kontrolė.

Lietuvoje tradicinės priežiūros sampratos tinkamumas kvestionuotas 1997 m. Švietimo ir mokslo ministerijos išleistoje knygelėje „Ugdomasis inspektavimas“. Joje pateikta nauja inspektavimo samprata („*ugdomasis inspektavimas – tai profesinės veiklos stebėjimo forma, ne tik kaupianti informaciją apie profesinės veiklos lygį, bet ir naudojanti sukaupią informaciją profesinei veiklai tobulinti*“) ir paaiškinti esminiai ugdomojo bei kontroliuojamojo inspektavimo skirtumai. Deja, sukurti nauja priežiūros samprata pagrįstą sistemą trunka ilgiau, nei buvo tikėtasi.

Šiuo metu Vakarų valstybėse laikomasi priežiūros sampratos, kuri apima:

- 1) vertinimą, skirtą vertinamųjų veiklai kontroliuoti (tradicinė funkcija);
- 2) konsultavimą, pagalbą, palaikymą, skatinimą (naujos funkcijos).

Kitai tariant, priežiūra šiais laikais **yra vertinimu pagrįsta veikla, skirta skatinti tobulinti prižiūrimą sritį.**

Vertindama ir konsultuodama, priežiūros sistema atlieka trejopus uždavinius:

- **prevencijos** (numato ir stabdo nepageidaujamų reiškinių atsiradimą);
- **koregavimo** (skatina taisyti klaidas ir trūkumus);
- **pastiprinimo** (padeda atpažinti ir diegti pageidaujamą patirtį).

Pagrindinis ir dažniausiai minimas priežiūros objektas yra mokykla, tačiau iš tiesų egzistuoja bent trys priežiūros lygmenys pagal objektą:

- mokytojo veikla;
- mokyklos veikla;
- švietimo sistema (vietos, regiono, nacionalinė).

Šių objektų priežiūros būdai skiriasi – mokytojų ir mokyklos veikla vertinama vizituojant, inspektuojant, atliekant išorinį auditą, t. y. tiesiogiai stebint veiklą, o sistemos veiklos priežiūra dažniausiai apsiriboja dokumentų analize ir interviu. Jų rezultatas yra teminės ataskaitos.

ŠVIETIMO PRIEŽIŪRA IR KOKYBĖS STEBĖSENA

Švietimo priežiūra yra vienas iš švietimo kokybės laidavimo sistemos elementų. Ji labai susijusi ir iš dalies sutampa su kokybės stebėseną. Priežiūrą ir stebėseną sieja tai, kad jos abi pagrįstos vertinimu, tačiau priežiūra remiasi tradiciniais informacijos gavimo būdais (dokumentų analize ir ekspertiniu vertinimu tiesiogiai stebint veiklą), o stebėseną – moderniomis technologijomis ir metodikomis pagrįstais būdais (būklės įvertinimu analizuojant statistinius duomenis ir atliekant įvairių rūšių tyrimus).

Sukūrus centralizuotai valdomas mokyklų, mokytojų ir mokinių duomenų bazes susijusias informacines sistemas, stebėseną tampa visa apimančia, tačiau pigesne už inspektavimą pagrįstą priežiūrą ir mažiau trikdančia stebimųjų veiklą sistema. Lietuvoje, kurios švietimo stebėsenos samprata apima ne tik statistinių duomenų analizę, bet ir valdymui skirtus švietimo būklės tyrimus, stebėseną yra pajėgi teikti daugiau, nuodugnesnės ir patikimesnės informacijos apie švietimo būklę nei priežiūra.

Vertinti galima įvairiai: vieni ieško klaidų ir nukrypimų nuo normų, kiti – deimančių, vieni siekia pagąsdinti, kiti – įkvėpti, vieni vertintojai jaučiasi visažiniaus, kiti vertindami mokosi.

Jeigu vaiko ugdymą laikome jo galių didinimu bendraujant ir mokant, ar ne tokio pat požiūrio į mokyklų ir mokytojų ugdymą turėtumėme laikytis?

Švietimo stebėseną ir švietimo priežiūrą gali remti tais pačiais informacijos šaltiniais (žr. 1 lentelę). Tam tikrų vertinimo veiklų priskyrimą stebėsenai arba priežiūrai lemia klausimai, į kuriuos siekiama atsakyti: **priežiūros atveju – ar veikla yra tinkama, o stebėsenos – kas vyksta ir kas gali įvykti.**

Ne visos švietimo kokybei laiduoti skirtos vertinimo veiklos laikytinos stebėseną arba priežiūrą. Vertinimas, kurio paskirtis – suteikti leidimus užsiimti švietimo veikla (mokytojų atestavimas ar licencijų išdavimas, mokyklų ir programų akreditavimas), priskirtinas kokybės laidavimui plačiąja prasme. Juo patvirtinama, kad vertinamieji atitinka minimalius privalomus kriterijus, tačiau nesiaiškinama atitikimo ar neatitikimo priežasčių ir neteikiama tolesniam veiklos tobulinimui reikalingos informacijos.

Šalys susikuria skirtingas švietimo kokybės laidavimo, priežiūros ir stebėsenos sampratas bei sistemas, todėl gali priskirti joms skirtingas vertinimo veiklas.

Švietimo stebėsenos specialistams pradėjus domėtis tomis sritimis, kurios anksčiau buvo priskiriamos priežiūrai, o priežiūros specialistams perimant stebėsenos instrumentus pastangos išlaikyti dvi alternatyvias – stebėsenos ir priežiūros – sistemas nebetenka prasmės.

1 lentelė. Švietimo stebėsenos ir švietimo priežiūros santykis

	Administracinės statistikos rinkimas ir analizė	Švietimo būklės tyrimai ir problemų analizės	Mokymosi pasiekimų vertinimas (egzaminai, testai)	Mokyklų veiklos vertinimas (vidinis ir išorinis)	Švietimo ir ugdymo programų vertinimas	Mokytojų kompetencijos vertinimas	Konsultavimas, mokymas, palaikymas
Stebėseną	XXX	XXX	XXX	XX	X	X	
Priežiūrą	X	X	XX	XX	XXX	XXX	XXX
Leidimai veikti				Akreditavimas	Akreditavimas	Atestavimas	

Paaškinimas: žvaigždučių skaičius ir spalvos intensyvumas rodo, kiek tam tikra vertinimo veikla būdinga stebėsenai arba priežiūrai.

KOKYBĖS STEBĖSENOS RŪŠYS PAGAL TIKSLUS

Švietimo kokybės stebėsenos raidos etapai:

- 1) atitikties (normoms, standartams) tikrinimas – biurokratinė stebėsenos samprata, apimanti klasikinį inspektavimą ir veiklos ataskaitų rašymą;
- 2) diagnostavimas – procesų mokykloje kaip „juodojoje dėžėje“ stebėjimas;
- 3) pasiekimų vertinimas – galutinio veiklos rezultato stebėjimas, dažnai ir reitinguojant stebimuosius.

2 lentelė. Švietimo kokybės stebėsenos rūšių pagrindimas

	Atitikties tikrinimas	Diagnostavimas	Pasiekimų vertinimas
Pagrindinis vertinimo objektas	Indėliai (ištekliai ir jų skirstymas)	Procesai (mokymas ir mokymasis)	Rezultatai (pasiekimai)
Pagrindžianti teorija	Biurokratinės organizacijos vadybos	Ugdymo (pedagoginė psichologinė)	Rinkos konkurencijos
Požiūris į veiklos skatulius	Pareiginės instrukcijos, hierarchinė subordinacija	Noras suprasti, mokytis, tobulėti	Noras pralenkti kitus ir jo skatinama savireguliacija

Pagal: *Reforming school supervision for quality improvement*. IIEP, UNESCO, 2007.

Kiekviena kokybės stebėsenos rūšis grindžiama tam tikromis požiūrio į kokybę lemiančiais veiksniais nuostatomis ir vadybinėmis teorijomis (žr. 2 lentelę). Atitikties stebėsenos tikslas – gauti informaciją, kaip laikomasi įstatymų ir administracinių normų. Diagnostinės stebėsenos tikslas – gauti informaciją, kaip sekasi dirbti mokytojams, kuri reikalinga pagalbai planuoti. Pasiekimų stebėseną skirta mokyklų veiklos rezultatams palyginti ir konkurencijai skatinti. Šios stebėsenos rūšys pagrįstos skirtingais požiūriais, kas laikytina švietimo kokybe: normas atitinkantis išteklių paskirstymas, tinkamas ugdymo procesas ar priimtini rezultatai.

Kokybės vertinimo tipo pasirinkimui didelę įtaką daro kultūros tradicijos ir vyraujanti ideologija, tačiau, kita vertus, jį pakeitus galima bandyti keisti įprastas veiklos nuostatas.

Tradicinė priežiūra skirta atitiktčiai tikrinti. Praktinės stebėsenos atveju svarbūs tik pasiekimai. Šiuolaikinės priežiūros atveju pasiekimai taip pat svarbūs, bet daugiausiai dėmesio skiriama diagnostavimui.

PRIEŽIŪROS SUBJEKTAI, ARBA KAM ATSISKAITOMA UŽ ŠVIETIMO VEIKLĄ

Pagal priežiūros subjektą galima įžvelgti tris iki šiol sukurtus **atsiskaitymo už švietimo veiklą modelius: valstybinės kontrolės, profesinės atskaitomybės ir vartotojo**. Pastarasis turi dvi atmainas: partnerystės ir laisvosios rinkos (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Švietimo priežiūra pagal atskaitomybę

Valstybinės kontrolės modelis	Profesinės atskaitomybės modelis	Vartotojo (kliento) modelis	
		Partnerystės modelis	Laisvosios rinkos modelis
Pagrįstas formalia biurokratine hierarchija. Mokykla privalo atitikti valdžios nustatytus reikalavimus. Mokytojai dirba pagal pareigines instrukcijas.	Pagrįstas įsipareigojimais profesinei bendruomenei ir kolegų kompetencija. Mokytojai turi laikytis profesinės etikos ir vykdyti švietimo misiją.	Grindžiamas mokytojų, mokinių ir jų tėvų susitarimais dėl tikslų ir jų siekimo būdų bei rezultatų aptarimu. Mokykla turi vykdyti sutartis ir tesėti pažadus.	Pagrįstas asmens, kuris „balsuoja kojomis nešdamasis valstybės skirtų lėšų krepšelį“, pasirinkimu.
Išorinis vertinimas, dažniausiai inspektūra	Įsivertinimas, kolegų stebėseną ir ekspertinis vertinimas	Mokyklos bendruomenės (plačiaja prasme) atliekamas vertinimas	Viešai skelbiami mokyklų veiklos rodikliai ir reitingai
Trūkumai: daugybė popierių, o grįžtamasis ryšys ir nauda vertinamiesiems labai nedideli.	Trūkumai: gresia profesinės bendruomenės užsisklendimas ir egoistinė savisauga susidūrus su klientų pageidavimais.	Trūkumai: socialinė mokyklų aplinka labai nevienoda, todėl kai kur tiesiog nepavyksta įtraukti tėvų arba jiems nepakanka kompetencijos.	Trūkumai: klientas mato tik egzaminų rezultatus ir neperka plataus išsilavinimo; retai gyvenamose vietose apskritai nėra pasirinkimo.

Pagal: M. Kogan. *Educational Accountability*. London: Hutchinson, 1986;

M. Kogan. *Monitoring, Control and Governance of School Systems // Evaluating and Reforming Education Systems*. Paris: OECD, 1996, p. 25–45.

Valstybinės kontrolės modelis pagrįstas biurokratinės hierarchijos principą atitinkančia priežiūra: žemesnieji atsiskaito aukštesniems. Vyrauja išorinio vertinimo formų kokybės stebėseną. Ji drausmina stebimuosius, o jos organizavimo principai labai aiškūs, tačiau dėl daugybės vertinimo ir atsiskaitymo pakopų žemiausias lygmuo – mokytojai – menkai jaučia priežiūros naudą.

Profesinės atskaitomybės modelis pagrįstas nuostata, kad geriausi švietimo ekspertai ir pagrindinis švietimo kokybę lemiantis veiksnys yra mokytojai. Norint paskatinti juos gerai dirbti, reikia ne stiprinti išorinę kontrolę, bet apeliuoti į profesinę savigarbą bei atsakomybę ir suteikti daugiau profesinės autonomijos. Šio modelio šalininkai labiausiai pasitiki vidiniu (mokyklos atliekamu) vertinimu, mokytojų įsivertinimu ir jų kolegų vertinimu. Modelio priešininkai labiausiai nuogaštuoja dėl galimo mokytojų profesinio užsisklendimo atsisakant atsižvelgti į klientų pageidavimus ir valstybės užsakymus.

Pagal **atsiskaitymo vartotojui modelį** pagrindiniai švietimo užsakovai ir vertintojai yra klientai – mokiniai, jų tėvai, bendruomenė. Pirmoji jo atmaina – partnerystės modelis – skatina demokratinį dalyvavimą švietimo valdyme ir pagrindžia atskaitomybę mokyklos ir jos klientų susitarimais. Vyraujantis vertinimo būdas – vidinis mokyklos veiklos vertinimas dalyvaujant klientams. Šio atskaitomybės modelio sėkmę didžia dalimi lemia klientų (mokinių tėvų, vietos bendruomenės) noras dalyvauti mokyklos valdyme, išsilavinimas ir pagarba mokytojų darbui.

Kitos vartotojo modelio atmainos – **laisvosios rinkos** modelio, – priešingai nei trijų jau aptartų modelių, atveju kolektyvinė (valdžios, visuomenės, bendruomenės) kontrolė nepripažįstama ir sprendimo teisė suteikiama asmeniui, kuris renkasi jam patinkančią mokyklą. Rinkdamiesi asmenys atneša į mokyklą valstybės skirtas lėšas, taigi verčia mokyklas konkuruoti didinant savo patrauklumą klientui. Norint taikyti šį modelį, būtina gera informavimo apie mokyklas sistema. Trūkstant patikimos informacijos apie tikrai vertingus mokyklos veiklos aspektus, prasideda viešųjų ryšių ir įvaizdžių karas, ir mokiniai gali pasirinkti ne tai, kas vertingiausia, bet tai, kas patraukliausia reklamuojama.

Kiekvienas iš šių modelių turi ir pranašumų, ir trūkumų. Daugumoje šalių tebevyrauja valstybinės kontrolės modelis, tačiau jis derinamas su kitų trijų modelių elementais bandant pasinaudoti jų pranašumais ir sumažinti valstybinės kontrolės modelio trūkumus.

Lietuvoje dažniausiai manoma, kad švietimo priežiūra gali būti tik valstybinė, bet iš tiesų švietimą kontroliuoja trys galios centrai – valstybė, mokytojai ir klientai. O tai reiškia, kad modeliudama priežiūrą valstybė turi atsižvelgti ir į kitų dviejų priežiūros subjektų požiūrį.

Atskaitomybės rūšis yra susijusi su vertinimo tikslais – nors teoriškai galimas bet kurio tikslo ir bet kurios atskaitomybės derinys, tikrovėje skirtingi švietimo kokybės vertintojai siekia skirtingų tikslų ir skiria dėmesį skirtingiems aspektams (žr. 4 lentelę). Pavyzdžiui, mokytojų bendruomenei ir mokyklų klientams nelabai rūpi formalių reikalavimų laikymasis – klientai atkreipia dėmesį į aprūpinimą tik tais atvejais, kai peržengiamos teisingo paskirstymo ribos ir pažeidžiamos jų teisės, o mokytojai – kai aprūpinimas ima trukdyti jų darbui.

4 lentelė. Švietimo kokybės stebėsenos tikslų ir atskaitomybės rūšių derinimo galimybės

Kokybės stebėsenos tikslai	Kam atsiskaitoma		
	Profesinė savireguliacija	Valstybinė kontrolė	Rinkos (kliento) kontrolė
Atitikties tikrinimas	-	Lėšų naudojimo ir aprūpinimo normų laikymosi kontrolė	-
Diagnozavimas	Kolegų darbo stebėjimas ir ekspertinis vertinimas	Išorės vertintojų atliekamas pamokų stebėjimas	Skindanti informacija apie mokinių savijautą mokykloje
Pasiekimų vertinimas	Mokinių pažangos ir pasiekimų vertinimas remiantis savo patirtimi ir valstybės rekomendacijomis	Įvairiapusis veiklos rezultatų vertinimas remiantis siekiniais ir normomis	Mokyklų reitingai pagal mokymosi rezultatus (dažniausiai egzaminų įvertinimus)

KITOSE VALSTYBĖSE SUKURTI ŠVIETIMO PRIEŽIŪROS MODELIAI

Aptartieji modeliai yra idealūs, išgryninti. Derinant skirtingus kokybės stebėsenos tikslus, atskaitomybės rūšis, objektus ir stebėjimo lygmenis, sukuriamos realios švietimo priežiūros ar jo kokybės stebėsenos sistemos, kurios gali būti labai įvairios. Toliau trumpai aptariamos keturios šiuo metu vyraujančios tendencijos¹.

A. Klasikinis priežiūros modelis

Šis modelis pagrįstas požiūriu į priežiūrą kaip į visa apimančią kontrolę, papildytą pagalbos mokyklai ir mokytojui sistema (žr. 5 lentelę).

Klasikinis priežiūros modelis yra hierarchinis ir pats brangiausias.

5 lentelė. Klasikinis priežiūros modelis

Centrinis lygmuo	Centrinė priežiūros įstaiga	Kuria priežiūros politiką, planuoja veiklą šalies mastu, kvalifikacijos tobulinimą ir sistemos kontrolę
Regiono lygmuo	Regioninė priežiūros įstaiga	Prižiūri aukštesniojo lygmens mokyklas (vidurines, gimnazijas, licėjus) ir kontroliuoja švietimo raidą regione
Rajono lygmuo	Rajono inspektoriai	Atsako už pradinių ir pagrindinių mokyklų priežiūrą, kontroliuoja švietimo raidą rajone
	Patarėjų ir ugdymo išteklių centrai	Pataria visų lygmenų mokyklų mokytojams
Mokyklos lygmuo	Mokyklos vadovas	Neformaliai prižiūri mokytojus

Taikančiose klasikinį priežiūros modelį šalyse inspektoriai dirba visuose švietimo valdymo lygmenyse ir stebi kiekvienos mokyklos ir kiekvieno mokytojo veiklą. Tai labai brangu ir sunkiai organizuojama, todėl modelis diegiamas turinčiose stiprią ir gerai finansuojamą centrinę valdžią bei nepakankamai profesionalią mokytojų bendruomenę besivystančiose šalyse (dažniausiai buvusiose Didžiosios Britanijos ir Prancūzijos kolonijose, pavyzdžiui, Tanzanijoje).

B. Centrinės kontrolės modelis

Kuriant centrinės kontrolės modelį stengiasi išvengti klasikinio priežiūros modelio trūkumų – didelio biurokratinio aparato ir menko ryšio tarp inspektūros ir mokyklų tobulinimo sistemos. Centrinės kontrolės modelis pagrįstas periodišku kiekvienos mokyklos vizitavimu ir viešu jos veiklos įvertinimo skelbimu (žr. 6 lentelę). Modelis įdiegtas Didžiojoje Britanijoje ir Naujojoje Zelandijoje. Jo pranašumas – paprastumas ir įgaliojimų aiškumas, trūkumas – nuolatinio išorinio vertinimo keliami įtampa mokyklose, viešai skelbiamų vertinimo ataskaitų įtaka mokyklų likimui (neigiama ataskaita gali sužlugdyti) ir veiklos tobulinimo rekomendacijų bei pagalbos stoka.

Centrinės kontrolės modeliu įtvirtinama centrinės valdžios galia ir nepaisoma žemesniųjų švietimo valdymo lygmenų.

¹ Priežiūros modelių klasifikacija grindžiama šiuo šaltiniu: *Reforming school supervision for quality improvement*. IIEP, UNESCO, 2007.

6 lentelė. Centrinės kontrolės modelis

Centrinis lygmuo	Centrinė priežiūros įstaiga (autonomiška)	Atsako už išsamų kiekvienos mokyklos įvertinimą kas 3, 4 ar 5 metai
Regiono lygmuo	-	
Rajono lygmuo	-	
Mokyklos lygmuo	Mokyklos taryba	Mokyklos vadybos priežiūra
	Mokyklos vadovas	Mokytojų veiklos priežiūra ir sprendimai užsakyti jiems privačių įstaigų konsultacijas
Privatusis sektorius	Privačios konsultavimo įstaigos	Pagal užsakymą teikia pagalbą mokykloms ir mokytojams

C. Paramos mokyklai modelis

Modelis kurtas kaip alternatyva klasikiniam priežiūros modeliui laikantis nuostatos, kad mokyklos yra labai skirtingos ir veikia labai skirtingoje aplinkoje, todėl standartines normas palaikanti ir į nacionalinį vidurkį orientuota inspektūra kai kurioms mokykloms nepada, o žlugdo jas. Dirbant pagal šį modelį stengiamasi derinti priežiūros strategijas su mokyklų poreikiais, itin daug dėmesio skiriant silpniausioms: jos turi ne tik būti kontroliuojamos, bet ir nuolat gauti priežiūros specialistų-konsultantų pagalbą. Dėl nuolatinių vizitų būtinybės priežiūros įstaigos negali būti nutolusios nuo mokyklų, todėl steigiamos rajonuose (žr. 7 lentelę).

Modelis įdiegtas Čilėje. Jo pranašumas – biurokratinės stebėsenos pakeitimas realia pagalba, trūkumas – pagalboms vidutinėms mokykloms, kurios greitai gali tapti silpnomis, stoka. Norint diegti tokį modelį, reikia išsamios duomenų apie mokyklas bazės. Nelengvas uždavinys Čilei buvo ir inspektūros permokymas siekiant pakeisti autoritarines bendravimo nuostatas nuoširdžiu noru padėti mokykloms.

Konsultacinės pagalbos mokykloms didinimas paprastai derinamas su kontroliuojančiosios priežiūros mažinimu. Jeigu konsultantais ir padėjėjais tampa buvę inspektoriai, kebliausias dalykas – inspektorių mentaliteto pakeitimas, jų „perauklėjimas“.

7 lentelė. Paramos mokyklai modelis

Centrinis lygmuo	Centrinė priežiūros tarnyba	Maža specialistų komanda, atsakinga už bendrosios priežiūros strategijos kūrimą
Regiono lygmuo	Regioninė priežiūros įstaiga	Maža specialistų komanda, organizuojanti priežiūros specialistų rengimą
Rajono lygmuo	Rajono priežiūros tarnautojai	Atsako už intensyvios pagalbos teikimą labiausiai jos reikalingoms mokykloms
	Administraciniai kontrolieriai	Kontroliuoja visų mokyklų finansus
Mokyklos lygmuo	Mokyklos vadovas	Neformali mokytojų priežiūra

D. Mokyklinės (mokyklos lygmens) priežiūros modelis

Priešingai nei B ir C modeliai, šis modelis nėra oponavimas klasikiniam priežiūros modeliui. Jis tiesiog pagrįstas visai kitokia švietimo valdymo kultūra ir yra diegiamas demokratiškose bei homogeniškose visuomenėse, kurių mokyklose dirba motyvuoti patikimi profesionalai, o visuomenė, vietos bendruomenės ir tėvai noriai dalyvauja švietimo valdyme. Tokioje aplinkoje išorinė valdžios kontrolė keičiama vidiniu mokyklos vertinimu, mokytojų įsivertinimu ir kolegų atliekamu jų darbo vertinimu, be to, mokyklas šiek tiek kontroliuoja vietos bendruomenė. Formalizuotą išorinę priežiūrą keičia centrinio lygmens naudojami stebėsenos įrankiai – mokyklų veiklos rodikliai, egzaminų ir mokymosi pasiekimų tikrinimo sistema.

Modelis įdiegtas Suomijoje. Jo pranašumas – pigumas (nereikia centralizuotos biurokratijos) ir savanoriškas mokyklų įsipareigojimas tobulinti veiklą. Trūkumas – pagalboms silpnoms mokykloms, kurios nepajėgia suvokti savo sunkumų ir jų spręsti, stoka. Kad modelis gerai veiktų, būtina moderni stebėsenos sistema.

Mokyklinės priežiūros modelis yra pats pigiausias. Jis pagrįstas pasitikėjimu mokytojais ir mokyklomis. Manoma, kad šis pagarbą švietimo teikėjams liudijantis pasitikėjimas yra vienas svarbiausių puikius Suomijos bendrojo ugdymo rezultatus lemiančių veiksnių.

8 lentelė. Mokyklinės priežiūros modelis

Centrinis lygmuo	Jokių tarnautojų	Vietoj inspektorių – stebėsenos sistema (mokyklų veiklos rodikliai, egzaminai, pasiekimų testai)
Regiono lygmuo	Jokių tarnautojų	
Rajono lygmuo	Jokių tarnautojų	
Vietos lygmuo	Mokyklos taryba	Prižiūri mokyklos vadybą
Mokyklos lygmuo	Mokyklos vadovas	Prižiūri mokytojus ir sprendžia, kuriems iš jų reikia konsultantų ar mokytojų rengėjų pagalbą
	Visas personalas	Atlieka vidinį vertinimą ir kuria mokyklos raidos planus

KAS LEMIA ŠVIETIMO PRIEŽIŪROS MODELIO PASIRINKIMĄ?

Kuriant ar reformuojant švietimo priežiūros sistemą, reikia įvertinti ne vieną aplinkybę:

1. Švietimo priežiūros paskirtis:
 - Kokias problemas norima išspręsti kuriant priežiūros sistemą?
2. Švietimo sistemos ypatybės:
 - Koks centralizavimo ir decentralizavimo lygis bei valdymo lygmenų įgaliojimai?
 - Kiek profesionalūs ir motyvuoti mokytojai?
 - Kokios funkcijos priskirtinos priežiūrai?
 - Ar tolygi mokyklų veikla ir laimėjimai?
3. Kultūrinės ypatybės:
 - Kokia darbo ir vadybos kultūra vyrauja švietimo sistemoje?
 - Kiek visuomenė dalyvauja švietimo valdyme?
4. Valstybės turimi išteklių:
 - Kiek lėšų galima skirti priežiūros sistemai?
 - Kiek žmonių išteklių turima? Kokios darbuotojų nuostatos ir kompetencija?
5. Švietimo kokybės stebėsenos būklė:
 - Kokie kokybės stebėsenos instrumentai jau sukurti?
 - Koks priežiūros ir stebėsenos sistemų santykis modeliuojamas?

Atsakymai į šiuos klausimus turėtų lemti, kokios funkcijos priskiriamos švietimo priežiūrai ir koks modelis pasirenkamas.

1. Švietimo priežiūros paskirtis

Naujausia švietimo priežiūros apibrėžtis Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatyme (2009-10-23) skamba taip: „konsultuoti mokinius, jų tėvus (globėjus, rūpintojus), švietimo teikėjus bei švietimo valdymo subjektus, vertinti, kaip įgyvendinami švietimo tikslai ir laikomasi švietimo sistemos principų, kaip asmeniui užtikrinamas švietimo prieinamumas ir kokybė, skatinti švietimo tobulinimą ir siūlyti sisteminius sprendimo būdus“. Šis abstraktus švietimo priežiūros paskirties aprašymas yra šiek tiek nenuoseklus, tinkamas tik labai profesionaliai veikiančiam nacionaliniam lygmeniui, bet atrodo šiuolaikiškas. Požiūrį į priežiūrą visai pakeičia toliau įstatymo projekte aprašomas jos įgyvendinimo būdas, nusakantis Švietimo priežiūros tarnybos prie Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos paskirtį.

Susisteminius straipsnių apie švietimo priežiūrą ir jos tarnybą teiginius matyti, kad priežiūrai yra priskiriama:

- švietimo prieinamumo, švietimo tikslų ir principų įgyvendinimo, teisės aktų taikymo praktikos stebėjimas, analizė, vertinimas;
- teisės aktų tobulinimo siūlymai;
- sisteminių sprendimų modeliavimas ir jų teikimas švietimo valdymo subjektams ir politikams;
- mokinių ir jų tėvų konsultavimas;
- švietimo įstaigų veiklos tikrinimas;
- leidimų užsiimti švietimo veikla pagrindimas;
- visuomenės informavimas apie švietimo būklę;
- pagalba (konsultacinė?) švietimo teikėjams tobulinant veiklą;
- prevenciniai veiksmai siekiant išvengti galimų teisės pažeidimų ir poveikio priemonių taikymas švietimo įstaigoms;
- mokinių pasiekimų patikrinimų ir juos patvirtinančių dokumentų teikimo stebėseną;
- nelaimingų atsitikimų ir skundų tyrimai.

Pagal šią sampratą švietimo priežiūros tarnyba stebi švietimą, bet domisi tik tuo, ką reglamentuoja įstatymai; turi du informacijos šaltinius – švietimo įstaigų veiklos tikrinimus ir skundus; tuo remdamasi daro išvadas apie viso švietimo būklę, informuoja apie ją visuomenę ir siūlo sisteminius sprendimus; be to, taiko sankcijas, kartais – tik numatydama galimus teisės pažeidimus.

Kitose valstybėse, turinčiose priežiūros sistemas, pagrindinė jų paskirtis yra užtikrinti su švietimu susijusias asmens teises ir gerinti švietimo kokybę. Tad esminiai priežiūros paskirtį nusakantys punktai turėtų būti tokie:

- stebėti, kad švietimas būtų kiekvienam prieinamas ir tinkamos kokybės;
- skatinti švietimo teikėjus tobulinti veiklą ir padėti jiems tai daryti.

Švietimo priežiūra negali būti modeliuojama izoliuotai, nepaisant kitų švietimo dalyvių požiūrio į švietimo kokybę ir jos veiksnius bei bendrųjų švietimo valdymo nuostatų.

Kelis valdymo lygmenis turinčioje švietimo sistemoje ir priežiūros lygmenys turi būti keli: nacionalinis, savivaldos ir mokyklos, o jų veikla pagrįsta bendra priežiūros paskirties samprata.

Prabėgus beveik dvidešimčiai nepriklausomybės metų Lietuvos švietimo priežiūros sistema vis dar grindžiama valstybinės normų laikymosi kontrolės modeliu.

Švietimo tobulinimas taapatinamas su teisės aktų ir jų laikymosi tobulinimu.

Mokyklos ir mokytojai priežiūros specialistams rūpi tik kaip normų laužytojai.

Lyg ir žadama pagalba švietimo teikėjams, tačiau tam skiriamas vienintelis įstatymo punktas, kuris paskęsta tarp daugybės švietimo „normalizavimą“ aprašančių punktų.

Pirmąją funkciją gali atlikti ir švietimo stebėsenos vykdytojai. Kam priskirtina antroji funkcija, priklauso nuo to, kokie skatinimo ir pagalbos būdai pasirenkami.

2. Švietimo sistemos ypatybės

Švietimo priežiūra yra labai susijusi ir turi būti derinama su bendraisiais švietimo valdymo principais, lygmenimis ir valdymo subjektų įgaliojimais. **Lietuvos švietimo sistemos veiklos reglamentavimas**, nepaisant antrą dešimtmetį truncančių kalbų apie decentralizavimą, tebėra labai centralizuotas (plg. Švietimo ir mokslo ministerijos tvirtinamų tvarkų, reikalavimų, nuostatų ir kt. sąrašą su savivaldybės ir mokyklų vadovų įgaliojimais Švietimo įstatymo projekte). Savivaldybės ir mokyklos yra tų reglamentų vykdytojos. Toks centralizavimas, viena vertus, palaiko šalies švietimo sistemos integralumą, kita vertus, labai riboja žemesniųjų valdymo lygmenų galimybę turėti savo požiūrį į tai, kas yra geras švietimas.

Lietuvos mokytojai pagal išsilavinimo lygį (įgijusiųjų universitetinį išsilavinimą dalį) yra vieni stipriausių Europoje, tačiau jiems trūksta šiuolaikinio pedagoginio išsilavinimo arba pagalbos atnaujinant mokymo įgūdžius. Tai trukdo keisti ugdymo tikslus – nacionalinėse programose formuluojami siekiai pranoksta galimybes. Mokytojų darbo motyvaciją pastaruoju metu padidino dėmesys šiai profesijai ir didesni atlyginimai. Jeigu pavyktų išlaikyti šią tendenciją, būtų galima padidinti mokytojų atsakomybę už savo veiklą drauge suteikiant daugiau autonomijos.

Mokyklų veiklos kokybė Lietuvoje yra gana skirtinga. Remiantis mokinių pasiekimų tyrimais galima teigti, kad per daug skiriasi ir atskirų mokyklų, ir mokinių vienoje mokykloje pasiekimai, be to, nevienodo lygio skirtingų tipų mokyklų – pagrindinės, vidurinės, gimnazijos – ugdymo rezultatai. Tiesa, pastaraisiais metais netolygumai mažėja.

3. Kultūrinės ypatybės

Mokyklų darbo kultūra pastaruosius du dešimtmečius buvo kuriama derinant turimus darbo drausmės įpročius ir naujos informacijos bei galimybių teikiamą įkvėpimą. Dalis mokytojų yra pavargę nuo kintančių reikalavimų ir didelio darbo krūvio, tačiau dalyvavimo įvairiuose projektuose lygis rodo, kad esama ir daug nepanaudotos energijos bei idėjų.

Mokyklų vadyba per aptariamus metus labai diferencijavosi – vienos mokyklos jau yra valdomos iniciatyvios mokyklos tarybos, kitos valdžią tebėra perdavusios stipriam vadovui.

Visuomenės domėjimasis švietimu ir jo svarbos pripažinimas auga, o tai reiškia, kad ji vis labiau sieks dalyvauti priimant su švietimu susijusius sprendimus ir jį valdant. Šiuo metu mokyklos pagal tėvų dalyvavimo lygį ir būdą dar labai skiriasi. Miestuose tėvai yra aktyviausi tose mokyklose, kurias patys savo vaikams parinko ir už kurių veiklą jaučiasi atsakingi. Provincijoje tėvams ne visada pakanka išsilavinimo suvokti mokyklos veiklos tikslus ir reikalavimus, todėl jie labiau „glaudžiasi“ prie mokyklos nei gali padėti priimti su ugdymu susijusius sprendimus.

4. Valstybės turimi ištekliai

Šiuo metu **valstybės lėšas**, galimas skirti švietimui, sunku prognozuoti, tačiau akivaizdu, kad priežiūra turėtų kainuoti kuo mažiau. Švietimo inspektūrai Švedijoje, 2009 m. pabaigoje turinčiai 360 etatinių darbuotojų ir užsibrėžusiai vertinti visas mokyklas, per metus skiriama 32,6 mln. eurų. Pagal Lietuvos dydį analogiškai įstaigai reikėtų 40 mln. litų metinio biudžeto. Prie šios sumos dar reikėtų pridėti giminiškoms švietimo stebėsenos veikloms, kurias atlieka Švietimo valdymo informacinė sistema, Nacionalinis egzaminų centras ir kt., skiriamas lėšas.

Žmonių ištekliai, tai yra švietimo priežiūros darbą galinčių dirbti specialistų skaičius, kol kas nėra dideli. Kitose valstybėse šį darbą atlieka buvę mokyklų vadovai ir mokytojai arba tebedirbantys mokytojai. Jie ir vertina mokyklų bei mokytojų darbą, ir konsultuoja, arba tik vertina ar tik konsultuoja. Lietuvoje konsultavimo, pagalbos, paramos mokyklai sistemos ir šios srities specialistų dar apskritai neturime. Ugdomojo vertinimo elementų esama tik mokyklų veiklos kokybės išorės vertintojų (jų dirba apie 160) veikloje. Apskričių švietimo priežiūros specialistai ligi šiol atlikdavo tradicines inspektavimo funkcijas.

Atrodo, kad ne kiekvienas mokytojas ir ne kiekviena mokykla yra pasirengę savireguliacijai. Bet nepabandę negalime žinoti, ką gebame. Laisvės turėtų būti suteikta tiek, kiek jos pakeliama.

Vertinimas yra labai profesionali, daug laiko ir žmonių išteklių reikalaujanti ir labai brangi veikla. Kuo daugiau valstybė nori kontroliuoti, tuo daugiau jai tai kainuoja.

5. Švietimo kokybės stebėsenos būklė

Jau minėta, kad švietimo priežiūra yra labai susijusi su kokybės stebėseną, todėl neįmanoma modeliuoti vienos sistemos nederinant jos su kita.

Lietuvos švietimo stebėsenos sistema yra šiuolaikiška ir gana išplėtotą:

- Švietimo valdymo informacinė sistema centralizuotai surenka statistinius švietimo administravimo duomenis ir pateikia juos kaip švietimo būklę atspindinčius rodiklius; remiantis šiais duomenimis rengiamos švietimo būklės apžvalgos ir prognozės;
- Nacionalinis egzaminų centras rūpinasi visuotiniais egzaminais;
- kasmet atliekami atrankiniai nacionaliniai mokinių pasiekimų tyrimai, dalyvaujama analogiškuose tarptautiniuose tyrimuose;
- Švietimo ir mokslo ministerija aktualioms problemoms analizuoti užsako specialius tyrimus arba analizes;
- apibendrinusi mokyklų vertinimo rezultatus, duomenis švietimo būklės stebėsenai teikia Nacionalinė mokyklų vertinimo agentūra.

KOKĮ ŠVIETIMO PRIEŽIŪROS MODELĮ RINKTIS LIETUVOJE?

Pertvarkant švietimo priežiūros sistemą, būtų galima tiesiog nukopijuoti vieną iš aptartųjų modelių (jų lyginamoji suvestinė pateikta 9 lentelėje). Tačiau gryno priežiūros modelio taikymas yra retas atvejis – paprastai valstybės, atsižvelgdamos į savo poreikius ir tradicijas, suderina kelių modelių elementus.

Remiantis pateiktu padėties įvertinimu galima teigti, kad *Lietuvos švietimo sistemai tikėtą iš dalies centralizuotas stebėsenos ir priežiūros funkcijas integruojantis modelis* (grafinis vaizdas pateiktas 1 pav. 10 puslapyje). Jis susietų visas jau atliekamas švietimo kokybės laidavimo, pagrįsto vertinimu, veiklas:

- administracinės švietimo statistikos rinkimą ir analizavimą;
- švietimo būklės tyrimus ir problemų analizavimą;
- mokymosi pasiekimų vertinimą (tyrimai, diagnostiniai testai, egzaminai);
- kokybinį mokyklų veiklos vertinimą (vidinį ir išorinį);
- mokytojų kompetencijos vertinimą (atestavimą).

Vertinimo veiklos turėtų būti derinamos su konsultacine pagalba švietimo teikėjams – mokykloms ir mokytojams. Tokia pagalba Lietuvoje kol kas yra labai silpna, jai reikėtų specialiai rengti darbuotojus ir numatyti tai atliekančias įstaigas. Viena galimybių – stiprinti regioninius švietimo centrus, kita galimybė – skatinti kurtis nevalstybines konsultavimo įstaigas, kurių paslaugos būtų perkamos.

Kai kurių šiuo metu priežiūrai priskiriamų veiklų – leidimų pradėti veiklą teikimo, skundų tyrimo, konfliktų sprendimo – reikšmė būtų sumažinta, jos būtų atskirtos nuo pagrindinės kokybės laidavimo sistemos. Mokyklų akreditavimas, kaip ir kitose valstybėse, turėtų būti taikomas tik naujai steigiamoms nevalstybinėms mokykloms, nes valstybinių ir savi-valdybių mokyklų veiklos kokybę savaime laiduoja jų steigėjos.

Tai atlikus būtų išspręsta švietimo stebėsenos ir švietimo priežiūros santykio neapibrėžtumo ir funkcijų dubliavimo problema. Taip pat *būtų įgyvendintos šios Valstybinėje švietimo strategijoje 2003–2012 m. numatytos priemonės:*

- diegiama atsakingo valdymo sistema, pagrįsta periodiška visų švietimo lygių būklės analize, į švietimo tobulinimą orientuota vadybos kultūra;
- visuose švietimo lygiuose diegiama šiuolaikinė įsivertinimo ir vertinimo kultūra;
- kuriama valstybinė mokinių pasiekimų tyrimų sistema, kurios tikslas – tobulinti švietimą šalies mastu, regionuose ir mokyklose;
- reguliariai užsakomi ir atliekami įvairių švietimo sričių būklės tyrimai. Lietuva nuosekliai dalyvautų atliekant tarptautinius lyginamuosius švietimo tyrimus;
- kuriama efektyvi švietimo tyrimų finansavimo tvarka, užtikrinama tyrimų rezultatų sklaida ir tyrėjų atskaitomybė visuomenei;
- dalis švietimo priežiūros ir inspektavimo funkcijų laipsniškai keičiamos mokyklų audito (įsivertinimo ir išorinio vertinimo) sistema, kurios pagrindinis tikslas – skatinti švietimo kokybę ir veiksmingumą.

Lietuvoje įdiegta daug švietimo stebėsenos instrumentų ir sukurta tai atliekančių įstaigų ar jų padalinių, tačiau, užuot didinus jų profesionalumą, keitimasi informacija ir naudojimosi ja gebėjimus, kuriamos naujos kontrolės įstaigos.

Valstybinėje švietimo strategijoje 2003–2012 m. buvo numatytas perėjimas prie įrodymais pagrįstos vadybos, kurios esmė – nuolatinė padėties analizė ir patikima informacija pagrįstas valdymas.

Tokiu atveju svarbu ne tai, kiek įstatymų pažeista, o tai, kodėl jie pažeidžiami. Tik taip galima išsiaiškinti, ar pačios normos nėra kliuvinys pažangai.

Inspektuojamąjį vertinimą buvo numatyta keisti mokyklų įsivertinimu ir išoriniu vertinimu, skirtu mokykloms tobulinti.

9 lentelė. Švietimo priežiūros modelių palyginimas

	Klasikinis priežiūros modelis	Centrinės kontrolės modelis	Paramos mokyklai modelis	Mokyklinės priežiūros modelis
Paskirtis	Kontroliuoti visas mokyklas ir visoms padėti.	Kontroliuoti visas mokyklas išsamiai įvertinant jų veiklą.	Šiek tiek kontroliuoti visas mokyklas daugiausiai dėmesio ir pagalbos skiriant silpnoms.	Išorinės kontrolės nėra, vykdomi įsipareigojimai profesinei ir vietos bendruomenėms.
Struktūra	Dekoncentruota, atitinkanti švietimo administravimo struktūrą.	Centralizuota, valstybinio lygmens.	Dekoncentruota, rajono lygmens.	Mokyklos susikurta.
Pranašumai	Visa apimantis. Derinama kontrolė ir parama.	Aiškūs vertintojų uždaviniai. Mažai biurokratijos. Skatinama mokyklų atsakomybė.	Lankstumas: paslaugos atitinka mokyklų poreikius. Mažėja atotrūkis tarp mokyklų. Nepainiojama priežiūra su administravimu.	Atsakomybę už švietimo kokybę prisiima tie, kurie ją ir lemia – mokyklos ir mokytojai. Mažai biurokratijos, pigu.
Trūkumai	Labai brangus. Didelis biurokratinis aparatas. Sunku valdyti ir sistemą, ir jos kuriamą informaciją.	Vertintojai neteikia patarimų. Vertinimo ataskaita lemia mokyklos likimą. Vertinimas kelia nuolatinę įtampą.	Neapima visų mokyklų. Būtinai gera duomenų bazė. Reikia išsiugdyti paramos personalą.	Mokyklos nėra vienodai išmintingos ir atsakingos. Valstybei sunku reikalauti bendrųjų švietimo tikslų įgyvendinimo.
Atskaitomybė	Pareiginė.	Pareiginės atskaitomybės ir laisvosios rinkos atskaitomybės derinys.	Pareiginės atskaitomybės ir profesinės atskaitomybės derinys.	Profesinės atskaitomybės ir partnerystės atskaitomybės derinys.

AIŠKINAMASIS SVARBIAUSIŲ ŠVIETIMO VERTINIMO IR KOKYBĖS LAIDAVIMO TERMINŲ ŽODYNĖLIS

Akreditavimas – pripažinimas, kad įvertintas objektas, paprastai mokykla arba švietimo programa, atitinka nustatytus reikalavimus.

Apibendrinamasis vertinimas – kokiai nors veiklai (mokymui, mokymuisi, projektui ir pan.) ar apibrėžtam jos laikotarpiui pasibaigus atliekamas vertinimas, skirtas patirčiai ir rezultatams apibendrinti, jų vertei nustatyti.

Atestavimas – darbuotojo kompetencijos ir praktinės veiklos įvertinimas bei atitiktis specialioms reikalavimams nustatymas.

Išorinis vertinimas – vertinamai įstaigai nepriklausančių arba vertinamoje veikloje nedalyvaujančių asmenų atliekamas vertinimas.

Švietimo kokybė – sutartinė, priklausanti nuo ją apibrėžiančių asmenų intencijų ir aplinkybių samprata, reiškianti švietimo tinkamumą, priimtinumą. *Formaliojo švietimo kokybės užtikrinimo sistemos koncepcijoje (2008)* apibrėžiama kaip visuma švietimo savybių, kurios lemia švietimo galimybę tenkinti su juo siejamus lūkesčius ir asmens bei visuomenės poreikius, tinkamą švietimo paskirties, švietimo sistemos principų ir švietimui keliamų tikslų įgyvendinimą.

Švietimo kokybės užtikrinimas arba **laidavimas** – visuma priemonių, skirtų pageidaujamai (sutartai, nustatyta) švietimo kokybei pasiekti ir švietimo tobulinimui skatinti; taip pat švietimo kokybės stebėsenos, vertinimo, palaikymo, tobulinimo procesas.

Švietimo kokybės vertinimas – viso švietimo ar jo dėmenų ir jų ryšių tyrimas siekiant nustatyti, kiek vertinami objektai atitinka kokybės sampratą ir (arba) kokybės reikalavimus.

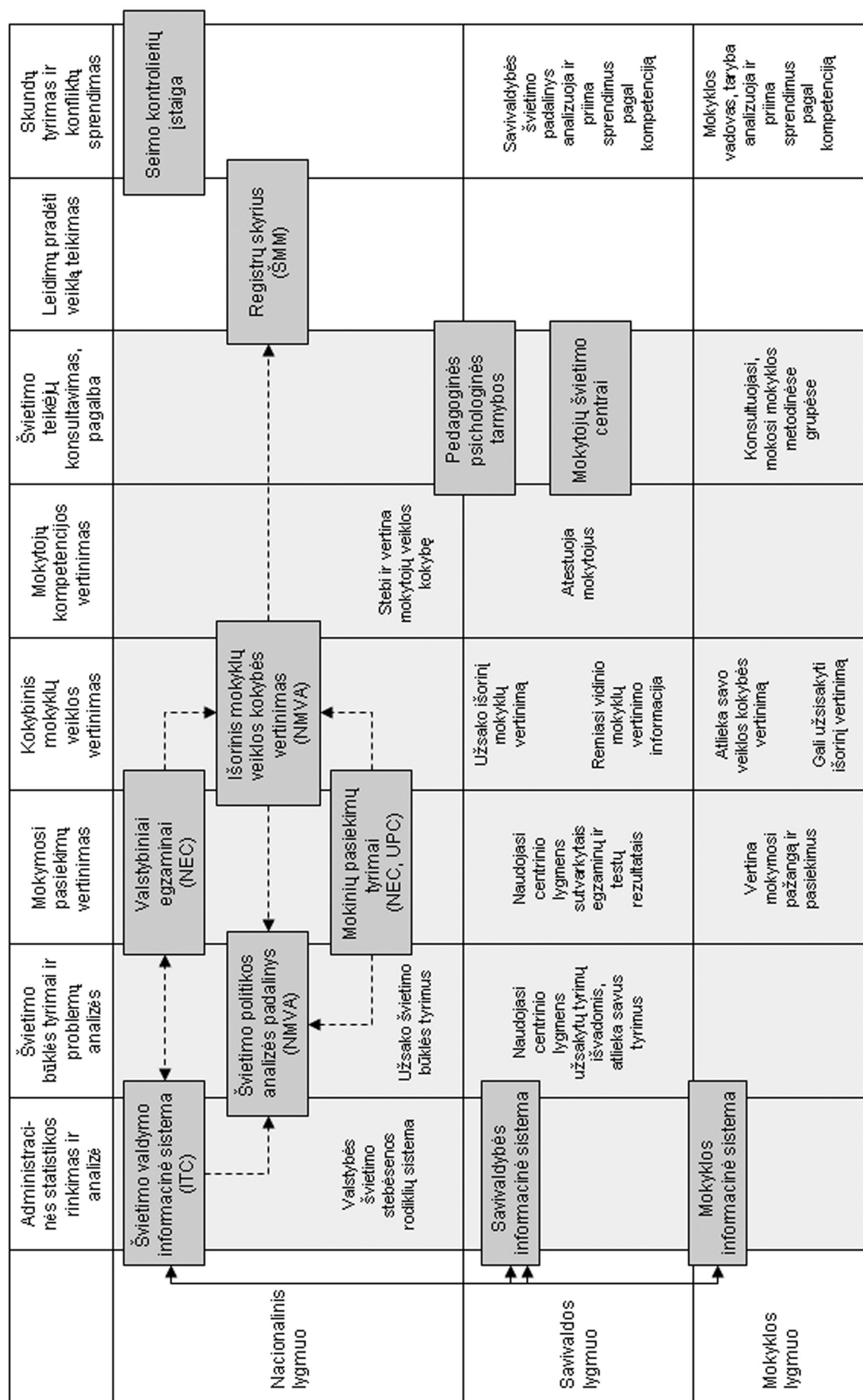
Švietimo stebėseną – nuolatinis švietimo būklės ir kaitos analizavimas, vertinimas, prognozavimas.

Ugdomasis arba **formuojamasis vertinimas** – veiklos metu atliekamas nuolatinis ar kartotinis vertinimas, kurio paskirtis – teikti informaciją, reikalingą šiai veiklai koreguoti ir jos rezultatams gerinti.

Vertinimas – sistemingas kokio nors objekto vertės ar naudingumo tyrimas; „sistemingas“ šiuo atveju reiškia apgalvotą, pagrįstą aiškiu ketinimu ir tikslu.

Vidinis vertinimas – veiklos ar kitų objektų, už kuriuos patys vertintojai yra visiškai ar iš dalies atsakingi, vertinimas. Taip pat vadinamas **įsivertinimu** arba **savęs vertinimu**.

1 pav. Švietimo kokybės laidavimo, pagrįsto vertinimu, sistema

Santrumpų paaiškinimas: ŠMM – Švietimo ir mokslo ministerija; ITC – Švietimo informacinių technologijų centras; NEC – Nacionalinis egzaminų centras; NIMVA – Nacionalinė mokyklų vertinimo agentūra

NAUDOTA LITERATŪRA

1. Ehren M., Frans L., Leeuw F., Scheerens J. *On the Impact of the Dutch Educational Supervision Act*. 2005.
2. *Analyzing Assumptions Concerning the Inspection of Primary Education* // American Journal of Evaluation, Vol. 26, No. 1, March 2005, p. 60–76.
3. *Europos parlamento ir tarybos rekomendacijos dėl Europos bendradarbiavimo vertinant mokyklinio švietimo kokybę* (2001/166/EB).
4. *Europos valstybių švietimo sistemų aprašai*: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/eurybase_en.php.
5. *Evaluation of schools providing compulsory education in Europe*. Eurydice, 2004.
6. *External quality assurance: options for higher education managers*. International Institute for educational planning, UNESCO, 2006.
7. *Framework for Evaluating Educational Outcomes in Finland*. Helsinki: National Board of Education, 1999.
8. Kogan M. *Educational Accountability*. London: Hutchinson, 1986.
9. Kogan M. *Monitoring, Control and Governance of School Systems* // Evaluating and Reforming Education Systems. Paris: OECD, 1996, p. 25–45.
10. Michel A. *Improving standards: discourse and reality. Standards and Strategies for Change in Education*. Strasbourg, Third Prague Forum on educational reforms in Europe: raising quality, visions and realities. 2003.
11. Moos L. *How do schools bridge the gap between external demand for accountability and the need for internal trust?* // Journal of Educational Change, 2005, No. 6, p. 307–328.
12. *Quality assurance in teacher education in Europe*. Eurydice, 2006.
13. *Reforming school supervision for quality improvement*. International Institute for educational planning, UNESCO, 2007.
14. *SICI tinklui priklausančių Europos valstybių švietimo priežiūros aprašai*: http://www.sici-inspectorates.org/ww/en/pub/sici/members/european_inspectorates__profil.htm.
15. *Ugdomasis inspektavimas*. Vilnius: Leidybos centras, 1997.

ŠVIETIMO PROBLEMOS ANALIZĖ – Švietimo ir mokslo ministerijos leidinių serija, skirta politikams, savivaldybių ir apskričių švietimo padalinių specialistams ir plačiajai visuomenei, nušviečianti kylančias ir sprendžiamas švietimo problemas. Serijoje „Švietimo problemos analizė“ pateikiama glausta, konkreti ir aktuali švietimo sistemos funkcionavimo problemų analizė. Leidiniai skelbiami internete adresu http://www.smm.lt/svietimo_bukle/analizes.htm.

Pasiūlymus, pastabas ar komentarus prašome siųsti Švietimo ir mokslo ministerijos Strateginio planavimo ir analizės skyriaus vedėjui Ričardui Ališauskui (ricardas.alisauskas@smm.lt).

Analizę parengė dr. Vaiva Vaicekauskienė, Nacionalinės mokyklų vertinimo agentūros Politikos analizės skyriaus vyriausioji metodininkė.

Informaciją rinko: dr. Sandra Balevičienė, Nacionalinės mokyklų vertinimo agentūros Politikos analizės skyriaus vyriausioji metodininkė, dr. Rima Zablackė, Nacionalinės mokyklų vertinimo agentūros Politikos analizės skyriaus vyriausioji metodininkė, Jolanta Jevsejevienė, Nacionalinės mokyklų vertinimo agentūros Politikos analizės skyriaus vyresnioji metodininkė, Laima Paurienė, Nacionalinės mokyklų vertinimo agentūros Politikos analizės skyriaus vyriausioji metodininkė, Veronika Kožemiakina, Nacionalinės mokyklų vertinimo agentūros Politikos analizės skyriaus vyresnioji metodininkė.

ŠVIETIMO PRIEŽIŪRA: KONTROLIUOTI NEGALIMA PASITIKĖTI

Redaktorė *Mimoza Kligienė*
Maketavo *Valdas Daraškevičius*

2009-12-08. Tir. 500 egz.
Išleido Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos
Švietimo aprūpinimo centras, Geležinio Vilko g. 12, LT-01112 Vilnius
Spausdino UAB „Sapnų sala“, S. Moniuškos g. 21, LT-08113 Vilnius

ISSN 1822-4156